

Iskustva i gledišta Ivana Pavla II.

IVAN PAVAO II., *Sjećanje i identitet. Razgovori na prijelazu tisućljeća*, Verbum, Split 2005.

Dva poljska filozofa, Józef Tischner i Krzysztof Michalski, utemeljitelji Instituta za znanost o čovjeku, sa sjedištem u Beču, predložili su papi Ivanu Pavlu II. da pokuša s povijesne i filozofske točke gledišta obaviti analizu dviju diktatura koje su označile 20. stoljeće: nacizam i komunizam. Papa koristi priliku da izloži i svoja druga gledišta o različitim temama. Biti ćemo slobodni, a uvjereni da je to na tragu i Papinih promišljanja, a i da bi on to volio i čuti, komentirati, diskutirati i priupitkivati neka svoja razmišljanja.

Misterij zla i 20. st.

Papa prvo pokušava proniknuti čovjeka i porive koje ima u sebi da stvara i čini zlo. Papa je uvidio tijekom svog razmišljanja, kako sam veli da su "ideologije zla duboko ukorijenjene u povijesti europske filozofske misli" (str. 16). Izvor ljudskog zla Papa vidi u činjenici da "čovjek odbija Božju ljubav i milosrđe jer drži da je on sam bog. Smatra da je u stanju biti dostatan samome sebi (str. 15). I to je, rečeno Augustinovim riječima, dovelo do "amor sui usque ad contemptum Dei - ljubav prema sebi sve do preziranja Boga" (str. 14).

I stoga čovjek "nije kadar osoviti se na noge sam od sebe; potrebna mu je pomoć Duha Svetoga" (str. 15). Ali ovdje se na-

meću neki upitnici. Nije sporno da se čovjek ne može sam osoviti na noge, ali zašto je tako? Zašto je europska misao takva i koja je uloga kršćanske misli u toj takvoj europskoj misli? Koji su učinci kršćanstva na europsku misao?

Smion je i nije lako shvatljiva Papina pomisao: "Ono što mi je dolazilo na pamet bilo je da je to zlo na nekakav način nužno svijetu i čovjeku" (str. 24). Ništa manje nije izazovna ideja da je dvanaest godina nacizma "granica koju je božanska providnost postavila tome bezumlju" (str. 23). Očito je Papina racionalizacija pojave zla kad razmišlja da se u "konačnici dolazi do toga da se pod poticajem zla ostvaruje još veće dobro" (str. 24).

Ono što je inače karakteristika Ivana Pavla II. jest da se bavi i općim pitanjima čovjeka i ljudske misli pa tako i filozofije. On precizno detektira izvore današnje filozofije i njezinog odnosa prema Bogu u Descartesovu "*cogito, ergo sum*, Bog je sveden na sadržaj ljudske svijesti; nije više mogao biti shvaćen kao Onaj koji do kraja objašnjava ljudski *sum*" (str. 18). Nakon toga ostala je samo ideja Boga kao tema slobodne elaboracije ljudske misli čime je nastupila duboka podjela između filozofije i teologije. Papa smatra da su ideje prosvjetiteljstva podloga za europske katastrofe (str. 112 sl.).

Ove ideje prelaze i na moralni plan kad se ozakonjuje od parlamenata istrebljenje začelih i nerođenih, i to u ime napretka čovječanstva. Papa se sa zabrinutošću i tugom pita: "Ne djeluje li ovdje jedna nova ideologija zla, možda himbenija i skrivenija, koja pokušava protiv čovjeka i protiv obitelji iskoristiti čak i prava čovjeka" (str.

53). I to je logična posljedica jer je Bog postao jednim od predmeta ljudske misli i jer je odbačen Bog kao stvoritelj a susljedno tome i kao izvor i mjera morala.

Unatoč svemu ovaj kršćanski mislilac smatra da je čitavo 20. st. označeno osobitim Božjim zahvatom kao onoga koji je "bogat milosrdem - *dives in misericordia...*" (Ef 2,4). Papa zna redovito iz mraka i zla izvući dobro, jer je za njega neupitno da je Bog je Ljubav i da Bog želi da se svi ljudi spase i dodu do spoznanja istine (usp. 1 Tim 2,4; str. 55-59).

Po onoj maksimi da treba iz nevolje načiniti krepost on tumači nacizam i komunizam kao zla iz kojih su izišla neka dobra kao što je "pobjednička prisutnost Kristova križa" (str. 27) što se ne bi trebalo jednostrano tumačiti jer bi se moglo zaključiti da je dobro što je bio nacizam i komunizam i sva njihova nebrojena zla. Papa zapaža da neki na Zapadu još uvijek žale za komunizmom. Mi bismo dodali da Bog da im došao! A zanimljivo je da ne žale za nacizmom. Samtramo da Wojtyła gleda redukcionistički propast komunizma kad tvrdi: "Znamo da je komunizam naposljetku pao zbog društveno-ekonomskih nedostataka svoga sustava" (str. 54).

Wojtylina antropologija

Papa se nadugo zaustavlja na prvotnom biblijskom izvješatju o stvaranju čovjeka i svijeta, i za njega je ključno da čovjek od početka "krije u sebi nešto božansko" (str. 101). I nakon istočnog grijeha čovjek je pozvan na dostojanstvo posinjenja Božjega djeteta (str. 154) i ostvarenje istine o sebi samome kako bi prema toj istini mogao oblikovati vidljivi svijet, služeći se njime za svoje ciljeve, a da ga ne zlorabi (str. 82). To se postiže zauzimanjem u izgradnji kraljevstva Božjeg u koje-

mu će svoju konačnu točku dovršenja naći povijest ljudskoga roda na zemlji (str. 154). Papa tvrdi da "sloboda postoji samo u mjeri u kojoj ostvaruje istinu o dobru" (str. 49). To je načelno teološki točno samo egzistencijalno govoreći sloboda postoji i u zlu, jer inače ne bi bilo odgovornosti ni krivnje.

Prenijet ćemo gotovo u cjelini Papino razmišljanje o *etičkom lomu* i njegovim posljedicama. Riječ je o distinkciji između ispravna dobra (*bonum honestum*), korisna dobra (*bonum utile*) i ugodna dobra (*bonum delectabile*). Ove tri vrste dobra označavaju čovjekovo djelovanje na skladan način. Djelujući čovjek izabire određeno dobro koje postaje cilj njegova djelovanja. Ako subjekt izabere *bonum honestum*, njegov se cilj uskladuje sa samom biti objekta djelovanja te je stoga i cilj ispravan. Kada je objekt izbora *bonum utile*, cilj je tada korist koja proizlazi za subjekt djelovanja. Pitanje moralnosti djelovanja ostaje još otvoreno; samo ako je djelovanje koje donosi korist ispravno te ako su ispravna i rabljena sredstva, moći će se reći da je i postignuti cilj ispravan. Upravo se na ovom problemu događa razdvajanje između tradicije aristotelovsko-tomističke etike i modernoga utilitarizma (str. 40-41).

Ivan Pavao II. u svojem ljudskom, vjerničkom i papinskom *Weltanschauungu* daje iznimnu važnost čovjeku kao društvenom biću. On naglašava da "Katolički društveni nauk drži da su i obitelj i nacija naravna društva, dakle, ne plod jednostavna dogovora" (str. 72). Duh evanđelja se, uistinu, izražava prije svega u spremnosti da se bližnjemu pruži bratska pomoć (str. 112). U ovome kontekstu Papa izražava zabrinutost što se kršćani malo angažiraju u politici i društvu (str. 122).

Domovina, nacija, Europa

Papa i pojam domovine, naroda povijesti gleda pod teološkim vidom. Domovina je majka, ona je zajedničko dobro svih gradana i kao takva ona je velika dužnost za svakog njezina stanovnika. Za njega domovina je kao Očeva baština a Krist je otvorio pojam domovine "dimenziji eshatologije i vječnosti, ali nije oduzeo ništa njegovu vremenitu sadržaju" (str. 67). Karol Wojtyła se ponosi što je Poljak i razrađuje filozofiju povijesti Poljske "koja je doživjela najveća iskustva povijesti" i koju su "njezini bližnji više puta osudili na smrt" ali je ipak preživjela i u njezinoj povijesti vidi posebne znakove (str. 86). On vidi posebno značenje što se "zemljopisno središte kontinenta doista (se) nalazi na poljskome području" (str. 142). Poljsku naciju nije održala vojna ni gospodarska snaga nego isključivo kultura. Wojtyła po principu *coincidentia oppositorum* ne samo da ne postaje uskogrudni nacionalist, nego pronalazi u svom poljskom iskustvu opća obzorja i to mu je pomoglo da bolje sagledava čitav svijet i "uveliko mi je olakšavalo susrete s ljudima i nacijama na svim kontinentima" (str. 87). Papa zastupa ideju suverenosti nacija i da je unutar nacije čovjek suveren na najviši način (str. 87).

Nacija i njezin identitet formira se posredstvom *kulture* (str. 88), jer kako govoriti o jednoj naciji npr. u Zairu gdje se govori 250 jezika i u kojem živi velik broj plemena i klanova. Kultura se pokazala kao ona koja ima veću moć od svih drugih snaga (str. 86) što je Wojtyła ilustrirao i na primjeru Poljske. Ne možemo propustiti te istaknuti kako Wojtyła naglašava: "U čovjekovu je kulturu, već od početka, vrlo duboko upisan element ljepote. Ljepota svemirao da odsjeva u očima Boga..." (str. 84).

Ovdje se možemo dotaknuti i jedne od omiljenih Wojtylinih tema a to je *Europa*, a što je tijesno povezano i s temom 20. st. On i u svome izboru za papu vidi znak vremena. Bez lažne skromnosti on veli: "U svakome slučaju, taj je izbor poprimio osobito značenje za Europu i svijet" (str. 143). Na prijelazu dva tisućljeća Europa bi se mogla, na žalost, označiti kao opustošen kontinent (str. 123). On je svjestan da će se možda Crkva u europskim zemljama u bližoj ili daljoj budućnosti naći u potrebi traženja pomoći od Crkve s drugih kontinenta (str. 107). A za istočnu Europu vidi kao glavnu opasnost potamnjenje vlastita identiteta (str. 144). No, ono što predstavljalo za Europu i za Zapad istinsku "*kulturnu dramu*" koja se događa u ove naše dane, sastoji se u tome da se kršćanstvu suprotstavljaju ideje koje su u stvarnosti duboko ukorijenjene u samoj kršćanskoj tradiciji (str. 100). Smatramo da bi trebalo istražiti uzroke i razloge raskršćanjenja Zapada. Kako objasniti da dosada samo zapadni parlamenti donose čak zakone o slobodnom abortusu i prihvaćaju istospolne zajednice i time "idu iznad vlastitih kompetencija te da dolaze u očit sukob s Božjim zakonom i s naravnim zakonom" (str. 136). Time je dovedena u pitanje tvrdnja da su Deset zapovijedi uistinu utisnute u ljudsko srce (str. 133), i ako jesu, onda su teško objašnjiva zla koja čovjek čini, ili je istočni grijeh jači od Deset zapovijedi.

Papa govori i o Crkvi, ne boji se misliti da će možda Crkva u Europi tražiti pomoć od drugih Crkava, meditira o jedinstvu kršćana, Mariji za koju usput veli da je "lako... zamislivo da je ona bila prva kojoj se ukazao Uskrsli" (str. 148), govori o ženi i smatra da "sjećanje pripada više otajstvu žene nego muškarca" (str. 149). I za njega "duboko otajstvo obavlja način na koji se

Pravda i Milosrde susreću u Bogu u sudenju ljudi i povijesti čovječanstva” (str. 134).

Papa se i u ovim razmišljanjima pokazuje kao mistik kad veli da se na “put sjedinjenja s Bogom može stupiti već u ovome životu” (str. 36) Čak i stvari, a osobito osobe, ne samo da poprimaju svoje vlastito svjetlo, nego, ako se je moguće izraziti na ovaj način, “čine dostupnim” samoga Boga (usp. str. 36).

Bez obzira koliko patnika to prihvaća i razumije, koliko ih ne zna za to, koliko je za to očajno, obeshrabreno, kršćanski odgovor na zlo, patnju, svade, ratove jest sljedeći. Kristova muka na križu dala je radikalno nov smisao patnji, iznutra ju je preobrazila. U ljudsku povijest, koja je povijest grijeha, uveo je patnju bez krivnje, što je blisko shvaćanju Renea Girarda, prihvaćenu jedino iz ljubavi. Ta patnja otvara vrata nade u oslobođenje, u konačno uklanjanje onoga “žalca” koji razdire čovječanstvo. To je patnja koja sagara i ništi zlo plamom ljubavi te čak iz grijeha izvlači mnogostruko cvjetanje dobra (str. 168). Papa vjeruje i to je živio: “Ne postoji zlo iz kojega Bog ne može izvući još veće dobro” (str. 167).

Iznimno je korisno čitati i razmišljati nad stavovima i objašnjenjima Ivana Pavla II. Uostalom on je kao malo tko utjecao na tokove ne samo u Crkvi nego i u svijetu u zadnjoj četvrtini 20. st. On ovdje i ne smatra da iznosi službene naučiteljske mišljenja i sudove, nego sam osobno, bez straha da se to razumije dogmatski, slobodno razmišlja nad pojavama, raščlanjiva povijest i traži odgovore na različita ljudska pitanja.

Franjo Topić

Kardinalov duhovni dnevnik

Vinko kardinal PULJIĆ, *Ne trnite svjetla*, Vrhbosanska nadbiskupija - Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, Sarajevo 2005.

Teško da bi se i dobar poznavatelj homiletičke književnosti sjetio nekoga živućega hrvatskoga autora kojemu je tiskana knjiga propovjedi. Ovdje, naravno, ne mislimo na priručnike namijenjene propovjednicima i, najčešće, mladim svećenicima za sastavljanje nedjeljnih nagovora. Tim više knjiga *Ne trnite svjetla* ražaruje znatiželju i plijeni pozornost čitatelja. Klasičan prikaz ustvrdio bi da je knjiga podijeljena u deset tematskih cjelina kojima je cilj prikazati djelovanje kardinala Puljića prezentiranjem izbora 148 njegovih propovjedi izrečenih između 1995. i 2004. god. Taj zadatak očevidan je iz naslova cjelina: *U sarajevskoj katedrali, Slavlja sakramenta Potvrde, Kanaonski pohodi župama, Slavlja blagoslova i zaštitinika crkve, Slavlja u svetištima, Liturgijska slavlja s Hrvatima izvan domovine, Poruke bogoslovima i sje-meništarcima, Riječi poticaja redovnicima, Na liturgiji žalovanja i kršćanske nade, Još dvije prigodne propovjedi*.

Naznačeni popis otkriva da se radi o propovijedima vezanim za redovite službe jednoga nadbiskupa, za njegove dužnosti općenito, ali uz napomenu da je autor poglavar jedne napaćene Crkve u teškim uvjetima poraća.

Stoga treba najprije istaknuti da je Puljićeva knjiga zaista svojevrsan “duhovni dnevnik”, kako ju s razlogom kvalificira sam autor u predgovoru. Puljić nije propovjedi sam zapisivao, nego su ih snimali njegovi suradnici, zapisivali, redigirali i